

Marko Juvan

Medbesedilni odnosi, oblike in vrste

V debatah med zagovorniki mnenja, da je intertekstualnost splošna lastnost vseh besedil, in tistimi, ki jo kot posebnost priznavajo le določenim delom, je prišlo na začetku osemdesetih let do 'kompromisa' — vsa besedila so medbesedilna, le da ena bolj od drugih. M. Pfister je izdelal celo kriterije za prepoznavanje, kolikšna je izrazitost te poteze: referencialnost, komunikativnost, avtorefleksivnost, strukturnost, selektivnost, dialoškost (1985 a). Glede na ta merila bi se torej v »trdo jedro« medbesedilnosti uvrstila predvsem tista besedila, v katerih se tujih prvin še držijo signali diskurza, v katerega so bile prvotno vpete, kjer se tujki ne pojavljajo le mestoma ter zgradbeno obrobno, ampak so bodisi številni, gosto posejani in iz velikega števila predlog ali pa kot anagram razporejeni po metabesedilih, tako da so njihov neločljivi, obvezni del, ki jim v sprejemalnem procesu podtaknjeno dodatno izotopijo (Lachmann 1983: 100); ta je v čimbolj izrazitem dialogu, interferiranju z novim označevalnim okoljem; pri tem so navezave v besedilih zaznamovane kot »zavestne«, torej eksplicirane v jezikovnem izrazu oz. »površini« (Lachmann 1984: 134).

Kljub temu, da ni mogoče mimo medbesedilne elite, ki se je najbolje obnesla of Pfistrovih šestih parametroh, pa velja, da je — kot uči teorija intertekstualnosti vsaj že dvajset let — bolj ali manj medbesedilno proizvajanje oziroma sestavljanje vsakega besedila: »besedilo samo se konstituira z intertekstualnim procesom, ki pomenske vzorce drugih besedil absorbira in obdela« (Lachmann 1983: 72). Preglednejše bo, če to, Kristevo nadgrajujočo teoretično »matrico« razdelim na tri sklope ter vsakega posebej »amplificiram« s podrobnejšo terminologijo. Najprej bom osvetlil, kaj lahko tvori označevalno gradivo oziroma predloge za medbesedilni proces, nato bom sistematiziral osnovne načine medbesedilnega navezovanja, končno pa sintaktične in semantične vidike vgrajevanja z navezovalnimi načini pridobljenih »tujih« znamenj v novo označevalno okolje.

Predloge

Za označevalno gradivo, predloge medbesedilne konstitucije služijo posamična besedila (*protobesedila*), njihove skupine oz. serije (npr. več del istega avtorja) in/ali kodi, ki so tvorbeni in sprejemalni vzorci zanje (*protosistemi*). Kodi so že sami po sebi stabilizirane invariante medbesedilne interakcije, zapisane (v normativni poetiki, baročnih enciklopedijah, literarni kritiki) ali nezapisane konvencije sprejemanja in proizvajanja literarnih izjav. Izpeljane in lahko tudi opisane so zaradi ponovljivosti, predvidljive v besedilnih aktualizacijah. Protosistemi so slovarji (zaloge motivov, podob) in skladišne ter pragmatične norme za njihovo kombiniranje, ustreznost kontekstu ter name-nu izjavljanja. Gre torej za najsplošnejše normativne sisteme jezika in besedilnosti, razne pripovedne in lirске konvencije, določene diskurzivne tipe iz literarnega in družbenega konteksta, žanrske in časovnostilne tipe besedil, »arhetipske« motive oz. miteme idr.

V izrazju se tu sicer opiram na razlikovanje med Einzeltextreferenz in Systemreferenz (Broich 1985: 48—52 in Pfister 1985: 52—58), vendar pa je potrebno opozicijo sistem — besedilo dekonstruirati, pokazati, kako je en člen zastopan v drugem, in zasukati njeno implicitno hierarhičnost. Posamično besedilo, na katerega naj bi se nanašala referenca, vedno vsebuje tudi tloris več sistemov (konvencij), zaradi katerih jo je sploh mogoče sprejemati in na podlagi katerih so mogoče posnemujoče izpeljave. Župančič je npr. v ciklu-poklonu (hommageu) *Manom Josipa Murna Aleksandrova* predstavil portret prijateljevega pesništva s prenašanjem lirskih motivov, metafor, drže lirskega subjekta in še drugega gradiva iz njegovih posameznih pesmi; vendar pa se te prvine ponavljajo že pri Murnu (serija besedil), tako da so zanj tipične, nekakšni »murnizmi«, ki se jih ne da več vedno locirati v točno določeno posamezno protobesedilo. Postanejo namreč že sistem — njegovega stilnega idiolektu v okviru drugih, širših sistemov moderne. Prehodi med »citiranjem« posameznih besedil in posnemanjem Murnove pesniške govorice (sistema) so tako pri Župančiču zabrisani.¹ Ta primer pokaže, kako je med obema členoma razmerje gradacije in — da tako rečem — ontološke koeksistence: prehajata drug v drugega, obstajata le prek svojega »nasprotja«. S tem se poruši strukturalistična hierarhija med njima: besedilo pač ni zgolj realizacija sistema, ampak je tudi sistem izpeljave iz obdelave, procesiranja besedil.²

¹ Izšlo v zbirki *Cez plan* 1904 (O. Župančič: Zbrano delo 2. Ur. J. Vidmar, D. Pirjevec, Ljubljana 1957).

² O tem, kako je lahko s stališča naslovnika irrelevantno, ali gre za navidezno na posamično protobesedilo ali za posnemanje določenega pesniškega žanra, gl. Juvan 1987: 107 — v Tauferjevem Popotovanju odo npr. enako

Kljub fluidni meji med protobesedilom in protosistemom pa je navadno dovolj razpoznavno v ospredju prva ali druga možnost — Cankar se je npr. v povesti *Potepuh Marko in kralj Matjaž* posnemujoče navezoval na konvencije ljudskega pripovedništva, celo na širše sisteme ljudske kulture, a je vanjo vključil še gradivo interteksta povedk o kralju Matjažu (torej vrsto besedil oziroma nekakšen podkod zaloge motivov), posebej pa tudi posamično besedilo, povedko *Pijanec pri kralju Matjažu* — toda vse te predloge je med sabo prepletel součinkujoče, kljub temu, da jih je teoretično mogoče razložiti.³ Še jasnejša je ta razlika pri parodijah; da je občutek zanjo prešel skoraj v vsakdanjo rabo, da je torej tudi širše sprejemalno utrjena sintetizacija obdelave besedil, pričajo izrazi, kot so parodija na *Dumo*, parodija na Kodra ali Aškerca, parodija na kriminalko.

Označevalno gradivo iz predlog

Iz protobesedil in protosistemov besedilo povzema posamezne prvine in/ali strukturne odnose med njimi, jih reproducira (to Karrer 1985 poimenuje Elementen- in Strukturreproduktion) tako, da jih v večjem ali manjšem obsegu in gostoti na različnih mestih svojih zgradbenih ravnin vgrajuje. Robova travestija Jurčičevega *Desetega brata* je glede tega prava zakladnica: verzna pripoved pač po nareku travestijskih pravil ob znižanju stila reproducira oziroma ohranja tematske in kompozicijske strukture predloge (zasnovo konfiguracije, razvoj zgodbe in njene motive), vendar pa je njena zgradba odprta tudi za posamezne prvine številnih »že izoblikovan/ih/ in preoblikovanih naravnih, ljudskih in umetniških književnih besedil različnih vrst in zvrsti«; iz njih torej povzame le kakšen citat za v mota poglavij, napaberkuje znano zveneče leksikalno gradivo, omeni kakšnega razvpitega književnega junaka ali literarno ime iz tedaj žive »scene« književnega življenja. Reproducira pa tudi strukture teh predlog: metrične citate, vsebinske parafraze ter kontaminacije znanih pesniških odlomkov (Pretnar 1987). A. Blatnik si npr. iz Orwellovega romana 1984 z ravni zgodbe in pripovedne karakterizacije izposodi junaka in ga vgradi v postmodernistično kontaminacijsko zgodbo svojega romana *Plamenice in solze*; ta v nekaterih delih tudi diskurzivno spominja na tipične pripovedne strukture žanra črne utopije, ki se v tem pele-mele žanrov prepleta s strukturami vohunskega trilerja, pustolovskega in znanstvenofantastičnega pripovedništva itd. Takšnega, za postmodernizem značilnega mešanja žanrskih struktur, pre-

učinkuje dobesedni citat ali stilizacijski posnetek partizanske poezije; obakrat v bralcu oživi spomin na določen slog, žanr, način razmišljanja, idejni vidik.

³ I. Cankar: ZD 13. Ljubljana 1973.

vzetih zgodbenih in tematskih konstelacij je na pretek tako v slovenski »novi« kot »mladi prozi« (npr. vzorci sentimentalnega romana v pismih pri Kalčiču, pravljicični tloris v kratki zgodbi L. B. Njatin).⁴

Načini proizvodnje dvojnih znamenj

Zdaj se je treba lotiti vprašanja, kako neko literarno delo te prvine in/ali strukture iz protobesedil/-sistemov sploh pridobiva, na kakšne osnovne načine jih reproducira, da se v njegove strukturne relacije, v njegovo označevalno okolje vcepijo kot »dvojna znamenja« (Riffaterre 1978: 81—104), takšna, ki obenem pripadajo njemu in njegovemu literarnemu oziroma neliterarnemu diskurzivnemu kontekstu (Juvan 1985: 52—53) in so torej dvojno kodirana (Lachmann 1983: 76—77).

Glede na korpus literarnih del, s katerim sem doslej imel opravka, se mi zdita za osnovo sistematike medbesedilnih navezovalnih načinov še najustreznejša (v smislu epistemološkega »it fits«) konceptualni zametek na uvodnih straneh Genettovih *Palimpsestov* (1982: 12—14), sicer potreben določenih »korekcij«, ter tipologija relacij med besedilom in vanj povzeto predlogo v razpravah R. Lachmann (1983, 1984), ki pa se jo da tudi dekonstrukcijsko relativizirati.

Genette pod rubriko hipertekstualnosti, ki obravnava besedila »na drugi stopnji«, izpeljana iz že obstoječih besedil, vpelje razlikovanje med tremi načini izpeljave: prva različica je deskriptivna, intelektualna, v pravem pomenu metatekstualna (npr. Aristotelova *Poetika o Kralju Oidipu*), druga je preprosta, neposredna transformacija, ki privede do besedila, ki »pove isto stvar drugače« (npr. zgodbeni podlaga *Odiseje* v Joyceovem romanu), tretja pa je indirektna transformacija, ki jo Genette poimenuje imitacija (»povedati drugo stvar na podoben način«). Imitacija je indirektna zato, ker gre za figuro, izpeljano prek vmesnih transformativnih korakov. Primer za to so t.i. pastiši, npr. Balzacovega stila. Iz Balzacovih tipičnih, iterativnih figur (»balzakemov«) se da izpeljati njihov tvorbeni model, *imitacijsko matrico* (»balzacizem« oz. — če jih je več — »balzakovščino«), na podlagi katere je mogoče generirati nove izjave (Genette 1982: 80—92). Francoski strukturalistični erudit je s sistematizacijo metatekstov pod hipertekstualnost sam spodkopal svoj simetrični terminološki portal (metatekstualnost kot ena izmed petih temeljnih transtekstualnih figur postane odvečna). Poleg tega je seveda

⁴ Blatnikov roman je izšel v Ljubljani 1987; U. Kalčič v *Dokumentih o čričkih* (Ljubljana 1987) poleg sentimentalističnega protosistema za gradnjo svojega ironičnega in čimbolj izvirnega, od okolja neodvisnega idiolekta, metajezikovno preigrava še druge diskurzivne registre — npr. eksistencialistično frazeologijo, uradovna besedila, realistično kmečko povest; Lela B. Njatin, *Nestrpnost*, Ljubljana 1988.

s temi tremi derivacijskimi načini (opisnim, transformativnim, imitacijskim) — mogoče razložiti tudi od besedila manjše enote, ki jih v svoji monografiji Genette ne obravnava (npr. citate, citate strukture, aluzije, izposoje, metaliterarni govor — torej književne odnose). Za to pa je Genette potrebno medbesedilno »kontaminirati« s koncepti R. Lachmann; »moja« sistematizacija bo torej rezultat interference med obema, čeprav njene sledi vodijo tudi v indukcijsko sintetiziranje analiziranih literarnih del in v strukturalno drevo književnih odnosov (Juvan 1985).

Tako kot Ziva Ben-Porat, ki tipologizira aluzije na metaforične in metonimične (1976: 116 in sl.) ali L. Jenny, ki sorodno razvršča načine vključitve tujih izotopij v navajajoče besedilo (1976: 274), se tudi R. Lachmannova opre na to notorično jakobsonovsko dihotomijo. Po njenem markacijski signal medbesedilne zveze, ki z motnjo izotopije manifestira dvojno kodiranost znakov, kaže dva glavna odnosa med besedilom in njegovo predlogo: to sta *kontigvitetni* in *similaritetni* odnos (1984: 136).

Kontigvitetni odnos je — razlaga dalje Lachmannova — tisti, ko je v besedilu ponovljen kakšen sestavni element tuje predloge (z njene tematske, sekvenčno-pripovedne ali stilistične ravni); ta element evocira celotno protobesedilo. Odnos pars pro toto je možen tudi na ravni imitacije — če je v besedilu reprezentirana označevalna strategija tujega besedila, tako da priziva predlogo v njeni pripadnosti določeni poetiki, pesniški konvenciji s specifičnimi stilističnimi, tematskimi ali pripovednimi vzorci (n. m.).

Similaritetno evokacijo pa imamo, če so v besedilu strukture signalizirane kot ekvivalentne, analogne strukturam predloge. Ta odnos se ne realizira s citiranjem elementov ali postopkov, temveč z izgradnjo analognih strategij, ki imajo svoje ustreznike v predlogah. Analogija je bodisi formalna ekvivalenca ob popolnem prevrednotenju funkcije bodisi funkcionalna ekvivalenca pri popolni nadomestitvi forme (n. m.).

Ekvivalenca po načelu pars pro toto oziroma po načelu analogije, kot to Jakobsonovo opozicijo aplicira Lachmannova, pa ne more razločiti dveh vrst medbesedilnih razmerij. Dvojno kodirana znamenja namreč v obeh primerih reprezentirajo le del označevalnega gradiva in struktur predloge v novem besedilu, v pologi; naslovnik obakrat šele prek teh, v metabesedilu artikuliranih »tujih« znakov in/ali njihovih relacij spominsko aktivira »konotirano«, neartikulirano celoto protobesedila. Pogledu skozi optiko R. Lachmann se ločevanje med kontigviteto in similariteto zabriše ravno ob problemu imitacije (gl. Genette 1982: 80—92, zgoraj). Ta ji predstavlja enkrat citat postopka oziroma stilema, drugič pa — še bolj megleno — izgradnjo analognih strategij (formalnih?). Pokaže se, da sloni njeno razmišljanje na razliki, ki je predvsem na ravni pomenskega razmerja, ki nastane med

starim in novim, na ravni obsega privzetega gradiva v metabesedilu, torej razlikovanja med posamičnimi referencami in besedilnimi izpeljavami (gl. razdelek Odnosnice in izpeljave).

Moj predlog tipologije osnovnih navezovalnih načinov oziroma načinov proizvodnje medbesedilnih znamenj in struktur je potemtakem nekoliko drugačen od Genetta in Lachmannove: dvojna znamenja metabesedilo »pridobiva« na tri načine: z opisom, s prenosom in s posnemanjem. Prvi sloni na metadeskriptivnem odnosu med besedilom in predlogo, drugi na stičnosti (kontigviteti), tretji pa na podobnosti (similariteti) njunih besedilnih izrazov in/ali vsebinskih struktur.

1. Opisovanje

Opisna je medbesedilna navezava takrat, ko metabesedilo govori o protobesedilu (njegovi vsebini in izrazu) ali/in protosistemih z izraznimi sredstvi, pripadajočimi od predloge različnemu diskurzu, torej drugačni jezikovni »površini«. Metabesedilo torej posamična protobesedila, njihove skupine in/ali protosisteme parafrazično opisuje, analizira, sintetizira, komentira, vrednoti, aplicira ipd., jih skratka prevaja v svoje diskurzivno obzorje in kode, ki so vpisani vanj. Takšen je pretežno medbesedilni odnos metabesedilnih žanrov normativne ter deskriptivne poetike, literarne vede (zgodovine in teorije) z interpretacijo, literarne publicistike, ki spremljajo in sourejšajo sistem procesiranja/obdelave oziroma recepcije/učinkovanja literarnih besedil. Obstajajo pa tudi literarna dela — predvsem pripovedna in dramatska (posebej če se motivnotematsko predstavljajo umetniško in/ali univerzitetno življenje) — v katerih je mogoče najti opise raznih literarnih predlog, bodisi posamičnih besedil bodisi sistemov (celo sistemov literarnega življenja oziroma kulture).

V obliterarnih metabesedilih se interpretacija vmeša že na stopnji, ko opisujejo metabesedilo posamezne narativne sekvence predloge sintetizira z drugačnim »jezikom« v motive — da npr. prevede več strani diskurza Prežihovega *Boja na požiralniku* v »motiv naravne nesreče in sovražne soseske« (prim. Hladnik 1989). Sintetizacijska obdelava predloge, z njo pa tudi ekspliciranost njene interpretativne osmislitve, se stopnjuje vse do opisov forme in vsebine (pomena) predloge v »celoti« — npr. da je Cankarjev *Hlapec Jernej* prepesnitev Komunističnega manifesta (Priatelj), da Prešeren v *O Vrbi*, ki je sonet, opeva svojo nostalgijo po domačijski idili ipd.

V Ruplovih romanih, npr. v *Družinski zvezi*, so takšni kritiki, interpreti kar znotrajpripovedne instance — literarne osebe, udeležene v zgodbi, in pripovedovalec. Ti v svojih lahkotnih konverzacijah ali v vloženi zapiski sicer opisujejo tudi dejansko obstoječa protobesedila in razne sisteme, kot je trenutno literarno življenje (branost knjig, status pisateljev). Še značilnejše pa je satirično, stilnokritično

oziroma karikaturno opisovanje protosistemov prek fiktivnih, neobstoječih posamičnih predlog: sisteme, podkode, klišejsko ponavljajoče se vzorce, izpeljane iz dejanskih predlog, karikaturno predstavlja fiktivna predloga, ki postane rezultat konverzacijskega opisa — tako npr. iz neke kritike, ki je dejansko ne bi našli, prek opisa njenih značilnosti dovolj razločno zaveje duh »javorškizma«.⁵

Opisno medbesedilno razmerje naj ponazori in od ostalih dveh vrst razloči sledeči izmišljeni primer. Prešernov verz »Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi« je opisno povzet z *necitatno parafrazo*, takšno, ki ne vsebuje leksikalnega gradiva predloge: »Pesnik trdi, da je bivanje utesnjujoče in pod stalnim pritiskom minevanja«.

2. Prenašanje

Prenos (transpozicija — Genette 1982: 237—238) je medbesedilno razmerje, v katerem metabesedilo upoveduje takšne elemente ali/in odnose med njimi, ki so vzpostavljeni na ravni vsebine ali izraza predloge. Gre torej za — nazorneje rečeno — »citatno« in citatno rabo tuje vsebine ali diskurza, za — če imamo opravka s pripovedništvom — premestitev literarnih likov, dogodkov, kronotopa protobesedila na zgodbeno raven metabesedila ali/in za reprodukcijo dobesednega odlomka na njegovo diskurzivno raven — torej za izposoj oziroma citat.⁶

Pri posamičnem protobesedilu gre za prenos in ne za posnemanje struktur le tedaj, ko se v novem označevalnem okolju znajde sestav odnosov celih sklopov predstavljenega sveta iz vsebine predloge (npr. konfiguracija istih oseb, večje sekvence dogodkov ali že kar cela Jurčičeve *Rokovnjače*, prenesti v svoje besedilo osebe, celotno njihovo zgodba z istimi udeleženci in/ali kronotopom), ne pa strukture, zna-

⁵ V uvodnem metaliterarnem govoru »avtor« ironično razglablja o literarnih vplivih nanj, o knjigi in bralcih na Slovenskem ipd. (str. 6—15); junak — pisatelj razmišlja o vlogi pisateljev v očeh preprostih ljudi (str. 32—33), Kostjevo poročanje o literarni kritiki je na str. 143 Ruplove *Družinske zveze* (Koper 1977).

⁶ Pri strukturah, torej sestavu odnosov med posamičnimi prvinami, pa se skriva zelo drobna razlika, ki loči prenos od posnemanja. O prenosu iz protosistemov lahko govorimo, če besedilo uporabi (prim. opozicijo use-refer to) strukture iz občin, utrjenih, časovno, interesno, izjavljajalno neobremenjenih kodov, ki so pretežno »formalni«, ne pa diskurzivno idiolektalni: npr. protosisteme »naravnih« literarnih zvrsti, metrične sheme, stalne oblike, ne pa protosistemov »zgodovinskih« vrst (žanrov), pisateljsko tipičnega stila. Takoj ko so odnosnica sistemi z izrazitejšo izjavljevalsko udeleženo, je medbesedilni odnos z njimi že posnemanje in ne prenos. Karrer opozarja, da ni mogoče posnemati in torej tudi ne parodirati »transhistoričnih« besedilnih razredov, kot so pismo, telegram, pripovedništvo ali roman, mogoče pa je posnemovalno smešiti historične načine uporabe teh besedilnih razredov — kot npr. Cervantes viteški roman (Karrer 1977: 84).

čilne za način predstavljanja. Te, ki pravzaprav regulirajo vzorce karakterizacije, fabulativnih shem ipd., so predmet posnemanja. Naj to razliko ponazorim s primerom! Kersnik je moral, ko je nadaljeval konfiguracijo, kakršno je dal njegov predhodnik na ravni zgodbe; moral pa je tudi posneti Jurčičev način pripovedovanja, če je hotel, da se povest gladko bere. Dolenc in Rupel sta v *Petem nadstropju trinadstropne hiše* v središče svoje zgodbe prenesla Miškina iz romana *Idiot* Dostojevskega kot primerek pirjevčevskega »problematičnega junaka«, Rupel sam pa je v *Družinski zvezi* en sižejski pramen izpeljal iz prenosa Jurčičevih literarnih oseb in samega prvega slovenskega romanopisca kot zgodbenega soudeleženca.⁷

Seveda so prvine in strukture predstavljenega sveta vedno *pripovedno-diskurzivno posredovane* oziroma — gledano obrnjen — prek diskurza za bralca šele konstituirane (prim. Culler 1981: 169 do 177, pogl. *Story and discourse in the analysis of narrative*). Zato je njihov prenos v novo pripoved, njihova ponovna diskurzivna konstrukcija lahko le posredna — drugače kot pri neposrednem prenosu diskurzivnih odlomkov pri citiranju. Preden torej novo besedilo npr. z istimi junaki, s prenosom istih dogodkov nadaljuje ali kako drugače dopolnjuje protobesedilno zgodbo, je nujno še vmesno delo — gre za dejavnost t.i. bralske konkretizacije, interpretativnega recepcijskega sintetiziranja diskurza vsaj na ravni razumevanja karakterizacije, motivacije dogodkov, tematskih opozicij. Njen neposredni izraz je opisno metabesedilo, o katerem sem govoril najprej. Pri prenosu prvin in struktur predstavljenega sveta je torej pogosto *implicitiran* še *opisni metabesedilni odnos*, ki se na nekaterih mestih lahko tudi eksplicira; če pa ostane »potlačen«, se njegovo delo kaže v metabesedilnem načinu predstavljanja prenesenega znakovnega gradiva (v vrednotenju, motivaciji ipd.).

In še primer za razločevanje kontigvitetnega prenosa dobbesednega segmenta protobesedilnega izraza — gre bodisi za citat bodisi za njegove pretvorjene različice (npr. vstavki, izpusti, prerazporeditve, ponavljanje, zamenjave), od katerih je nemara najznačilnejša *citatna parafraza*, tj. tista, ki ohranja del izhodiščnega besednega gradiva. Prešernov verz »Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi« bi s takšno parafrazo lahko dal sledečo poved: »Življenje je podobno ječi, v kateri straži hudi rabelj«.

3. Posnemanje

Posnemanje (imitacija) temelji na podobnosti besedila z vsebinskimi in/ali izraznimi strukturami protobesedil in protosistemov. Podobnost struktur vsebine metabesedila z ekvivalentnimi strukturami

⁷ J. Jurčič: Zbrano delo 7. Ur. M. Rupel, Ljubljana 1956; D. Rupel, M. Dolenc: *Peto nadstropje trinadstropne hiše*, Maribor 1972.

posamične predloge je rezultat neposredne analogije: npr. fabulativna shema Kozakove *Vide Grantove* ter semantizacija konfiguracije njenih dramskih oseb skuša biti analogna, podobna ustreznim strukturam Prešernove predelave ljudske pesmi *Od lepe Vide*, čeprav se konkretni obrisi dogodkov, dogajalnega prostora in časa seveda razlikujejo, tako da med njimi ni nobene logične, kavzalne, prostorske ali drugačne stičnosti. Sorodno se do iste predloge obnašajo še Jurčič, Cankar, Kranjec idr. (prim. Pogačnik 1988). Povsod pa je analogija markirana še kontigviteto — vsaj z imenom osebe.

Posebnost s strukturami predstavljanja oziroma izraza, ki jim pojem posnemanje že tradicionalno bolj ustreza, je rezultat posredne stopnje; na njej je potrebno iz ponovljivih zgradbenih in stilnih pojavov več besedil enega avtorja, žanra, časovnega ali regionalnega stila izpeljati protosistemsko »imitacijsko matrico«; ta je šele vzorec za tvorbo novih izjav, ki so torej predlogam stilno, žanrsko podobne (Genette 1982: 8—92). Težko bi na Slovenskem našli bolj doslednega pastišista, mojstra imitacije (oziroma stilizacije), kot je Pregelj — npr. v *Regini roži Ajdovski* ali še bolj v *Zapiskih gospoda Lanšpreškega* in *Zgodbah zdravnika Muznika*. Iz teh del ne veje stilni okus baroka ob posnetkih že bolj razsvetljensko (fiziokratskega) načina razmišljanja »vložničnih« pripovedovalcev le na ravni mikrostruktur (raba emblemov, topike, retoričnih figur), ampak tudi na ravni posnemajočega navezovanja na baročne žanrske strukture, kakršne so pastorala, »propoved«, »baročna novela«. Literarna zgodovina priča, da je takšna imitacija (oziroma stilizacija) rezultat Pregljevega študijskega ukvarjanja z baročnimi slovstvenimi deli.⁸

Zdaj bi si moral izmisliti še ponazorilno-konstativni primer posnemovalne navezave na prešernovski stilni sistem, a bom raje poklical na pomoč Tauferjevo imitacijo figure prešernovščine: »razveseliš se življenja britve«.

Naj zdaj povzamem bistveno razliko med tremi osnovnimi medbesedilnimi navezavami v izrazju, ki je nekoliko bolj tradicionalno: opis je hermenevtika predloge, prenos je mimesis »sveta«, ki je v njej predstavljen, posnemanje pa mimesis struktur tega »sveta« ali mimesis načinov njegovega predstavljanja. Teoretično so s tem menda ti trije modusi medbesedilnosti dovolj razločni; drugače je v knjigah, kjer se ti »idealni tipi« kajpada prepletajo, nalagajo drug na drugega. Pokazal sem, da prenos zgodbenih prvin iz predloge v pologo ni mogoč brez

⁸ Ta dela so izšla od 1923 do 1929 — I. Pregelj: Izbrana dela 4. Ur. F. Koblar, Celje 1970. Pastiš (fr. pastiche, it. pasticcio) je medbesedilna vrsta različnega obsega; pisec ga sestavi s prenosi in svojevoljno rekombinacijo protobesedilnih diskurzivnih ter vsebinskih prvin (značilnih besed, delov povedi, opaznih dogodkov, oseb), ki jo spremlja še karikaturno, stopnjujoče, nakopičeno posnemanje njegovih stilnih in zgradbenih struktur — njen mojster je bil npr. M. Proust (Karrer 1977: 75, Genette 1982: 106—146).

vmesne dejavnosti hermenevtike, ki bi, če bi se eksplicirala, privedla do opisa. Tudi posnemanje zgodbenega vzorca — npr. slovenske Lepe Vide — se druží s povzemanjem posameznih prvin same zgodbe ali diskurza.

Zgradbeno-pomenske interakcije z novim označevalnim okoljem

In kakšen je položaj s temi tremi načini pridobljenih dvojnih znamenj v novem označevalnem okolju, kako naslovniku sploh izdajo svoje poreklo? Medbesedilnost povečini opisujejo — razen redkih izjem — kot dvočlenski odnos med besedilom in njegovo predlogo. Kot se to pogosto dogaja, pa je ta model povečini nereflektirano izpeljan iz specifične bralne izkušnje posebne interpretacijske skupnosti — literarnovednih strokovnih bralcev, ki neko besedilo primerjajo s predlogo, ki jo imajo v rokah, in tako po mili volji svojih razlagalnih strategij vzpostavljajo medbesedilne odnose. Toda takšne bralne situacije ni mogoče posplošiti — verjetno je, da večina bralcev medbesedilno prepojenega literarnega dela ne bere dvakrat in s skladovnico virov ob svojem fotelju, ampak le enkrat in da medbesedilni odnos vzpostavi takrat, ko nekaj v besedilu spodbudi v njihovem *bralnem spominu* (kot delu literarne kompetence) asociacije na tisto »že brano«, nekakšno »anamnezo« pozabljene sintagmatike tekstualnih cepičev, ki jo tudi pomensko krmili (Barthes 1971: 229, Jenny 1976: 267, Juvan 1987: 106—107). Kaj je torej tisto nekaj?

1. Medbesedilje

Zaradi sprejemalnega »realizma« medbesedilnost pojmem kot odnose med tremi členi. Med protobesedilom (predlogo) in metabesedilom (pologo) posreduje *intekst*. Ta Toropov pojem, ki bi ga lahko poslovenil kot medbesedilje, obsega tiste označevalce in odnose v logiki, ki so vanjo — s prej obravnavanimi tremi načini — »prevedeni« iz protobesedila/protosistemov (Torop 1981: 39—43). Medbesedilje so označevalci, ki so »dvojno kodirani« — z besedilom in njegovo predlogo (Lachmann 1983: 76—77) — in ki v besedilu tvorijo *artikularno podlago za konotiranje protobesedila* (prim. Stierle 1983: 14), ki je odsotno in prizvano le spominsko, neartikulirano, virtualno. Intekst je podoba, *predstavitev (reprezentacija) protobesedila*, kakor jo za bralca ustvarja metabesedilo. Šele korelacije med metabesedilom in intekstom vzbudijo v bralcu njegov spomin na »že prebrano« in tako usmerjajo dekodiranje medbesedilnih odnosov vse dotlej, dokler nista obe besedili v drugem, »strokovnem« branju neposredno vzporejani.

Med predlogo in medbesediljem so odnosi *izbora* (določenih elementov ali struktur) in *povzemanja* (z opisom, prenosom ali posne-

manjem), med intekstom in pologo pa odnosi *vgrajevanja*, prerazporejanja, zlasti pa *medsebojnega interpretiranja*. Pri vgrajevanju v novo označevalno okolje se tuje gradivo nujno že sproti prerazporeja — npr. s figurami retorike: odzemanje, dodajanje, premeščanje, zamenjava, ponavljanje, ojačevanje (Karrer 1977: 69, Lindner 1985). S tem se v pologi transformirajo izhodiščni pomenski vzorci, v *semantičnih interferencah* pa se označevalni nizi iz protobesedil/protosistemov in metabesedila/metastistema medsebojno interpretirajo, vzpostavljajo pomene oziroma smisel (Lachmann 1983: 72). Stopnje tega interferiranja, semantične, stilistične, s tem pa tudi vrednostno-ideološke »dialoški« segajo od potrjevanja do zanikanja. Možni so npr. odnosi dodatnega kodiranja, podpiranja, dopolnjevanja, širjenja, zanikanja besedilnega smisla, kontrastiranja, afirmiranja, kritike ipd. (prim. Schulte-Middelich 1985: 214—240).

Obstaja že kar nekaj predlogov naštevanja ali sistematizacij takšnih pomenskih odnosov med besedili oziroma funkcij »citiranja« (Popovič 1976, 1982; Genette 1982: 39). Toda teoretično strogi model funkcij je dokaj zgrešena investicija. Interferiranje je največkrat zelo subtilno, dvoumno, niansirano, različno od besedila do besedila in od bralca do bralca. Tako se lahko npr. v Genettovem tipološkem pojmu resnobnega odnosa skriva podtalna, revizionistična polemika, v Popovičevi kontroverznosti do predloge pa tiho občudovanje in nezavedna afirmacija.⁹

V zadnji instanci o tem, ali bralec dojema kazalno vrednost označevalcev tujosti inteksta, agramatičnost povzetih prvin in odnosov glede na kod in označevalno okolje pologe, kolikšen in kakšen bo zanj intekst, odloča njegova *literarna kompetenca*. Ravno zato pa je v metabesedilo in njegov intekst že vračunan njen pričakovani profil (npr. verjetnost, da je ciljna bralska skupina Tauferjeve *Cerkvice na hribčku* že kdaj brala Vodnikove alpske poskočnice).¹⁰

2. Besedila kot interpretanti

R. Klopfer je v eni izmed opomb medbesediloslovcem očital, da je njihovo pojmovanje intertekstualnosti kot vsakršnih sintaktičnih povezav med izjavami in besedili odveč, ker da je že Peirce sam znak

⁹ Franjo Zakrajšek v »junaški pesmi« *Ljudmila in Privina* (1885) Prešernov *Krst pri Savici* na prvi pogled zvesto posnema, a ga hoče tudi presegati, ga popravljati; tudi M. Malenšek v zgodovinskem romanu *Črtomir in Bogomila* (1959) *Krst pri Savici* očitno le dopolnjuje, a spreminja njegove motivacijske sisteme; Smole, ki je z dramo *Krst pri Savici* (1969) do Prešerna odkrito kritičen, pa z »globinsko« strukturo ponavlja in pogloblja njegovo figuro.

¹⁰ *Vaje in naloge*, Ljubljana 1969. Prim. Juvan 1985.

definiral prek relacije z drugimi znaki (Kloepfer 1982: 90). Toda na Peircea so se že prej spomnili tudi kritiziranci in z njegovo pomočjo osvetlili bistvene semiotične pogoje za pomenske interference, dinamičnost pomenov in smisla v besedilih, ki so vsa bolj ali manj intertekstualno sestavljena in sprejemana. V Peirceovem trikotniku semioze je poleg znaka/reprezentamena in predmeta kot tretje oglišče še *interpretant*, ki posreduje med znakom in predmetom. Je produkt interpretacije, ki motivira povezanost predmeta z znakom, in je tudi sam znak, ekvivalenten reprezentamenu: je bodisi njegova definicija/parafraza (ustreznik v istem znakovnem sestavu) bodisi sinonim/prevod (ustreznik v drugem znakovnem sistemu) — prim. Riffaterre 1979, Compagnon 1979: 60, 73. Medbesedilna aplikacija tega modela se kar ponuja: če je interpretant znak in če je besedilo tudi znak, je torej interpretant lahko tudi neko besedilo, ki razlaga, eksplicira oziroma daje model za določene segmente ali plasti označevalnega gradiva drugega besedila — takšni so npr. srednjeveški komentarji bibličnih besedil (Compagnon 1979: 61, 163, 171, 223—4), postopki alegorične razlage in aplikacije legend, novelističnih anekdot in drugega eksemplaričnega gradiva v slovenskih baročnih pridigah (Juvan 1989: 180 do 181) ali pa besedila, ki so nudila Lautréamontu model za posebne sprevrnitve klišeiziranih literarnih reprezentacij (Riffaterre 1979).

Intekst, tj. znakovno gradivo, prevedeno iz različnih predlog, v novem označevalnem okolju pologe funkcionira torej kot njen interpretant; toda tudi pologa, ki vase vgrajuje, transformira in opomenja medbesedilje, obenem funkcionira kot interpretant inteksta ter prek njega tudi predloge. Med obema označevalnima nizoma tako pride do vrste pomenskih ekvivalentizacij in diferenciacij, kar kaže na to, da je opomenjanje dinamično, drsljivo, da je vzpostavljjanje besedilnega smisla medbesedilno. Predloga s samim načinom prevajanja v intekst ter z vgrajevanjem le-tega v okolje novih pomenskih vzorcev dobiva — po znani Fregejevi terminologiji — nov *smisel*, tj. način razumevanja pomena s posebnega vidika (prim. Riffaterre 1979).

Pomensko vgrajevanje v novo označevalno okolje

Dvojna znamenja medbesedilja so bolj ali manj opazno tuja vsebinskim in izraznim strukturam novega označevalnega gradiva; medbesedilno razmerje je — če ni eksplicitno markirano — sploh zaznavno šele zaradi stilnoizrazne ali vsebinske »agramatičnosti« (Riffaterre 1979) oziroma »lomov in inkompatibilnosti« (Lachmann 1983: 77) med prvinami, strukturami predloge in pologe, zaradi »motnje besedilne izotopije« (Lachmann 1984: 136). V procesu branja Snojeve pesmi *Pod goro, pod to goro zeleno* se npr. v sprejemalno strukturiranje njenih pomenov zadrejo posamezna znamenja, indici, ki »štrlijo« iz njene

na prvi pogled ljudske poetike in tematike; ker se ne skladajo z njenimi imanentnimi konvencijami, kažejo iz besedila ven, v njegov sodobni, modernistični literarni kontekst (Juvan 1987: 106—109).

Toda takšne izrazite motnje in lomi nastajajo večinoma le pri književnih delih iz trdega jedra medbesedilnosti, pri katerih se znamenja novega označevalnega okolja do medbesedilja ne obnašajo *pasivno*, ampak *aktivno* (Durišin 1984: 169—170). Protobesedilne izotopije, ki jih zastopa in priziva intekst, se v metabesedilo vgrajujejo na več načinov, pri čemer je razmerje novega označevalnega okolja do njih bodisi pomensko in vrednostno *integracijsko* bodisi *diferenciacijska* — nova znamenja, strukture predlogo dopolnjujejo v skladju z njenimi vrednostnimi, tematskimi, stilnimi vidiki ali pa jo spodbijajo z neskladnimi (n. d.: 166—168).

L. Jenny (1976: 274—275) je v predlogu izotopijskih razmerij med lastnim in tujim označevalnim gradivom nekoliko širši od Lachmannove, ki ponuja le kontigviteto in similariteto. V *metonimični* izotopiji se tuje gradivo vključuje v istovrstno ravnino pologe, tako da so njeni pomeni v prostorsko, logično, časovno stičnem odnosu z medbesediljem: citat iz nekega Livijevega dela je npr. vključen v roman Clauda Simona, kot da ga ena izmed literarnih oseb prepisuje; Smoletov *Krst pri Savici* z istimi osebami nadaljuje Prešernovo zgodbo. V *metaforični* izotopiji so pomenske strukture pologe izpisane tako, da so analogne medbesedilju — Proustov odlomek v Simonovem romanu npr. vsebuje situacijo, ki je analogna položaju osebe navajajočega dela. Možna je tudi *neizotopična montaža*, pri kateri navedeno gradivo nima nikakršnega vnaprejšnjega pomenskega razmerja z navajajočim besedilom — takšen se zdi npr. na Tavčarjevo »kroniko« namigujoči naslov Šeligovega kratkega novega romana *Triptih Agate Schwarzkobler* ali umeščanje odlomkov iz Majcnove *Apokalipse* v Bratožev »remake nekih sanj«; vendar pa pri takšnih primerih pride do bralskega vzpostavljanja »divjega opomenjanja« heterogenega gradiva.¹¹

Razporeditev tujega gradiva v besedilu je ali *mestovna* ali *celovita*. R. Lachmann govori s tem v zvezi o kontaminacijski in anagramski medbesedilnosti (1983: 100), Durišin pa o kontingentni in esencialni (1984: 162). Navadno se s tema dvema razporeditvama veže tudi razlika v prvenstvu predloge ali pologe. Pri mestovnem vgrajevanju je prvina ali struktura predloge podrejena tematskemu, argumentacijskemu razvoju pomenjanja pologe in bi jo lahko načelno zamenjali s kakšno drugo odnosnico; pri celovitem vgrajevanju pa je predloga izhodišče za izpeljevanje pologe — predloga seveda ni edina in izključna matrica, iz katere bi bilo razširjeno novo besedilo; to

¹¹ Šeligov *Triptih* je prvič izšel 1968; I. Bratož: *Marche funèbre za nedeljo* (v: Isti, *Pozlata pozabe*, Ljubljana 1988).

ima lahko celo vrsto drugih medbesedilnih ozadij, vendar je izotopija, ki jo pridobi iz predloge, ključna za njegovo koherentnost in kohezivnost.

Odnosnice in izpeljave

Da gre pri besedilih, ki proizvodno, eksistenčno in sprejemalno parazitirajo na predhodnih delih kar najrazličnejših literarnih zvrsti, vrst, žanrov, marsikdaj tudi za njihov avtonomni, od predlog neodvisni *žanrski* status (prim. Genette 1982: 15), pričajo njihova poimenovanja, ki so že relativno utrjena v literarni zavesti. So torej sintetičarska etiketa konvencij njihove produkcije ter sprejemanja. Naj jih nekaj naštejemo: prevod, parodija, travestija, pastiš, imitacija, falsifikacija in mistifikacija, centon, hommage, montaža, kolaž, nadaljevanje, adaptacija, variacija, dramatizacija, romanizacija itd.

Podobno tradicionalna so tudi poimenovanja za manjše *medbesedilne oblike*, lahko tudi figure, ki so relativno stabilne: sentenca, citat, parafraza, topos, imitacija, reminiscenca, aluzija, stilizacija itd. Te stalne medbesedilne oblike sem že poskušal sistematizirati pod krovno oznako literarnih referenc tako, da sem upošteval kot glavno opozicijo razvrščanja nanašanje na kod (protosisteme) ali na posamično besedilo (protobesedilo) — Juvan 1985. Zdaj pa bom citate, aluzije, izposoje, stilizacijo, citate struktur in metaliterarni govor včlenil še v širši model medbesedilnosti.

Ch. Grivel loči v svoji tipologiji intertekstov *mdr. derivacije* in *odnosnice*: v prvi tip sodijo besedila, ki so nastala iz enega ali več predhodnih besedil, v drugega pa tista, ki jih le »citatno«¹ prizivajo (1983: 65). Podobno opredeli nekaj poprej derivacijo tudi G. Genette: kot proces, po katerem iz predhodnega nastane besedilo na drugi stopnji (1982: 12). Opirajoč se na Durišino razlikovanje esencialne, za koherentnost zgradbe besedila nujne, in kontingentne, nenujne, obrobne in zamenljive rabe medliterarno sprejetih prvin (1984: 162) ter na sorodno predstavo R. Lachmann, ki loči kontaminacijsko, zgolj mestovno vgrajenost tujih pomenskih vzorcev, od anagrame, v kateri so ti razporejeni po celem besedilu (1983: 100), sem prišel do takšnega predloga tipologije: *književne odnosnice* so stalne medbesedilne oblike/figure, ki so v delo vgrajene mestovno, tako da je intekst po obsegu majhen; *izpeljava* pa je krovna oznaka za razne medbesedilne vrste in žanre, a tudi za vsa, žanrsko še ne kodificirana medbesedilna nanašanja, pri katerih drugo besedilo kot celota korelira s protobesedili oziroma protosistemi, ki so njegova proizvodna in sprejemalna matrika oziroma ozadje. Intekst ima pri izpeljavah večji obseg in osrednje mesto v zgradbi, koherentnosti in kohezivnosti medbesedila, ker je tudi proizvodnja novega označevalnega gradiva integracijsko ali diferenciacijsko (prim. Durišin 1984: 166—167) vezana na privzeta dvojna znamenja.

Tako književne odnosnice kot izpeljave temeljijo na medbese-
diljih, pridobljenih z opisom, prenosom ali imitacijo. Opisna odnos-
nica je metaliterarni govor, izpeljava pa npr. literarna kritika; pre-
nosne odnosnice so citat, aluzija (dodatna njena podtipa — imenska
aluzija in aluzivno ime) in izposoja, izpeljave pa npr. scenizacija, na-
daljevanje, romanizacija, citatna parodija, travestija; imitacijska od-
nosnica sta citat stilema (ki ga odslej raje imenujem posnetek stile-
ma) in stilizacija, izpeljava pa npr. parodija stila, žanra, pastiš, fal-
sifikacija, dovršitev dela.¹²

Odnosnice

BARTHES, R. 1971:

De l'oeuvre au texte. »Revue d'esthétique«, 3.

BEN-PORAT, Z. 1976:

The poetics of literary allusion. »PTL« 1, str. 105—128.

BROICH, U./PFISTER, M. 1985:

Intertextualität. Formen, Funktionen, anglistische Fallstudien. Tü-
bingen.

BROICH, U. 1985:

Konzepte der Intertextualität. V: Broich/Pfister 1985, str. 1—24.

----- 1985b:

Zur Einzeltextreferenz. V: Broich/Pfister 1985, str. 48—52.

COMPAGNON, A. 1979:

La seconde main ou le travail de la citation. Pariz.

CULLER, J. 1981:

The pursuit of signs: semiotics, literature, deconstruction. London.

DURISIN, D. 1984:

Theory of literary comparatistics. Bratislava.

GENETTE, G. 1982:

Palimpsestes. La littérature au second degré. Pariz.

GRIVEL, C. 1982:

Thèses préparatoires sur les intertextes. V: Lachmann 1982 (ur.), str.
237—249.

----- 1983:

Serien textueller Perzeption: Eine Skizze. V: Schmid/Stempel 1983 (ur.),
str. 53—83.

HLADNIK, M. 1989:

Prežihov »Boj na požiralniku« in metodološka vprašanja analize pri-
povedne proze. »Slavistična revija« 36, št. 4, str. 339—348.

JENNY, L. 1976:

La stratégie de la forme. »Poétique« 7, št. 27, str. 257—281.

JUVAN, M. 1985:

Književne odnosnice v poeziji Vena Tauferja. »Slavistična revija« 33,
št. 1, str. 51—70.

----- 1987:

Dialog literature z literaturo. »Problemi-Literatura« 25, št. 1, str. 99—111.

----- 1989:

Slovenska baročna pridiga kot transtekstualni pojav. V: Obdobje baroka
v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ur. A. Skaza, A. Vidovič-
Muha. Ljubljana, str. 175—184.

¹² Natančnejše opredelitve posameznih književnih odnosnic gl. v Juvan
1985.

- KARRER, W. 1977:
Parodie, Travestie, Pastiche. München.
- 1985:
 Intertextualität als Elementen- und Strukturreproduktion. V: Broich/
 /Pfister 1985, str. 98—115.
- KLOEPFER, R. 1982:
 Grundlagen des »dialogischen Prinzips« in der Literatur. V: Lachmann
 1982 (ur.), str. 85—106.
- KRISTEVA, J. 1969:
Semiotiké: recherches pour une sémanalyse. Pariz.
- LACHMANN, R. 1982 (ur.):
Dialogizität. München.
- 1983:
 Intertextualität als Sinnkonstitution. »Poetica« 15, št. 1—2, str. 66—107.
- 1984:
 Ebenen des Intertextualitätsbegriff. V: Stierle/Warning (ur.) 1984,
 str. 113—138.
- LINDNER, M. 1985:
 Integrationsformen der Intertextualität. V: Broich/Pfister 1985, str.
 116—134.
- PFISTER, M. 1985:
 Konzepte der Intertextualität. V: Broich/Pfister 1985, str. 1—24.
- 1985a:
 Skalierung der Intertextualität. V: n. d., str. 25—30.
- 1985b:
 Zur Einzeltextreferenz. V: n. d., str. 48—52.
- POGACNIK, J. 1988:
Slovenska Lepa Vida ali hoja za rožo čudotvorno. Motiv lepe Vide
 v slovenski književnosti. Ljubljana.
- POPOVIĆ, A. 1976:
 Aspects of metatext. »CRCL«, št. 3, str. 225—235.
- 1982:
 Opozicija prototekst/metatekst i razvojna interpretacija umetnosti.
 »Delo« 28, št. 2, str. 22—41.
- PRETNAR, T. 1987:
 Problem verza, junaka in medbesedilnosti v Robovem Desetem bratu.
 »Obdobja 7«, str. 237—248. Ljubljana.
- RIFFATERRE, M. 1978:
Semiotics of poetry. London.
- 1979:
 Sémiotique intertextuelle: l'interprétant. »Revue d'esthétique« 32, str.
 1—2, str. 128—150.
- SCHMID, W./STEMPEL, W.-D. 1983: (ur.)
Dialog der Texte. Hamburger Kolloquium zur Intertextualität. Dunaj.
- SCHULTE-MIDDELICH, B. 1985:
 Funktionen intertextueller Textkonstitution. V: Broich/Pfister 1985, str.
 197—242.
- STEMPEL, W.-D. 1983:
 Intertextualität und Rezeption. V: Schmid/Stempel 1983, str. 85—110.
- STIERLE, K. 1983:
 Werk und Intertextualität. V: Schmid/Stempel 1983, str. 7—26.
- STIERLE, K./WARNING, R. 1984: (ur.)
Das Gespräch. »Poetik und Hermeneutik« 11. München.
- TOROP, P. H. 1981:
 Problema inteksta. V: Tekst v tekste, Semeiotike. Tartu, str. 33—44.